

WILLEM ELSSCHOT

“Ik begroet in hem de trouwe, de onverzettelijke Vlaming”

Over Willem Elsschot. Willem Elsschot over Cyriel Verschaeve

Willem Elsschot, schrijversnaam van Alfons de Ridder (1882-1960), staat weer volop in de belangstelling. Maar niet alleen zijn literaire kwaliteiten zijn onderwerp van studie. Ook zijn politieke overtuiging wordt onder de loep genomen, want ze beïnvloedde zijn literaire productie. Dat Elsschot niet bang was om zich met zijn werk te mengen in de grote, ideologisch geladen debatten van zijn tijd, is bekend. Zeker sinds zijn verzen ter gelegenheid van de executie van August Borms in 1947 voor ophef zorgden in het literaire wereldje. Vele lezers begrepen het niet meer. Hoe kon de schrijver van ontroerende romans en verhalen als het in 1946 gepubliceerde *Het Dwaallicht* – “*waarin Elsschot zijn ruimhartig humanisme, zijn linkse dwarsigheid en zijn romantische belijdenis van het communisme uitdraagt*”, volgens Erik Rinckhout¹ – zich zo kritiekloos opstellen tegenover een uithangbord van het met de Duitse agressor collaborerende Vlaams-nationalisme? Velen rekenden hem vanaf dan tot het ‘zwarte’ kamp. Zijn bewonderaars waren het daarmee niet eens. Mark Eyskens, gastspreker van het Elsschotgenootschap op 14 mei 2002, wees erop dat er jaren nodig waren om deze blunder goed te maken of te doen vergeten. Elsschot had echter nooit nazisymphathieën vertoond en werd dus na de oorlog vooral “*slachtoffer van veel kwaadsprekerij, door afgunst geïnspireerd*”, vond Eyskens.²

Nochtans zijn er wel meer gegevens en getuigenissen die wijzen op een Vlaams-nationalistische overtuiging. Zonder die overtuiging in rekening te brengen, is de literator Willem Elsschot zelfs volstrekt onbegrijpelijk. Al was zijn betrokkenheid bij de Vlaamse beweging nog niet voldoende duidelijk toen de in 1998 verschenen *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* werd samengesteld. Het inzicht is dus pas de laatste jaren sterk gegroeid maar het is nog altijd onderwerp van discussie. Onderhavige bronnenuitgave wil bijdragen tot verder onderzoek.

1. Erik Rinckhout over *Het Dwaallicht* in zijn toespraak voor het Elsschotgenootschap op 8 mei 2006, gepubliceerd in: *Achter de schermen. Nieuwsbrief van het Willem Elsschot genootschap*, jg. 8, 2006, nrs. 3-4.

2. Gepubliceerd in: *Achter de schermen. Nieuwsbrief van het Willem Elsschot genootschap*, jg. 4, 2002, nr. 2.

ELSSCHOT, EEN 'POLITIEK' SCHRIJVER?

Het meest opvallende feit is natuurlijk het *Bormsgedicht*. De verhitte discussies rond dit gedicht verwierven een plaatsje in de Vlaamse literatuurgeschiedenis. Daarnaast kreeg de auteur daardoor ook een plaatsje in de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme. Daar zorgden de gewezen collaboratiekringen voor want het gedicht paste uitstekend in hun kader. Het hielp hen de naoorlogse Belgische justitie in een kwaad daglicht te stellen.

Het op punt stellen van het *Bormsgedicht* was een tamelijk langdurig proces en er bestaan verschillende versies van. Het publiceren verliep immers niet van een leien dakje. Geduldig speurwerk in de archieven, onder meer van de onderzoekers van het AMVC-Letterenhuis, Leen Van Dijck en Marc Somers, heeft dat duidelijk gemaakt.³ Niet alleen was er een speurtocht naar het juiste chronologische verloop van het ontwikkelingsproces en de receptie. Ook het analyseren van de onmiskenbare politieke boodschap van het gedicht zette aan tot kritische reflectie. Ging het echt alleen maar om een humanitair gemotiveerd protest tegen de uitvoering van de doodstraf? Er vielen toch heel wat meer oordelen en beoordelingen te lezen in de verzen.

Een van deze onderzoekers is Lieven Vandelanotte. Hij slaagde er als jonge student al in om op dat vlak duidelijke krijtlijnen uit te zetten. Zijn besluit is duidelijk: in de loop van zijn ontstaansgeschiedenis is het gedicht qua toon wat afgezwakt, maar naar politiek geladen inhoud werd het door zijn auteur versterkt. Die afzwakking van de toon was het gevolg van de negatieve kritiek bij collegaschrijvers waardoor Elsschot in dit kleine wereldje naar de marge dreigde te verhuizen en alleen nog gehoor dreigde te vinden in de 'zwarte' kringen. Daarom nam hij gas terug en minimaliseerde enigszins de inhoud door de lyrische waarde te beklemtonen. Maar die terugtocht was eerder tactisch en niet strategisch. Hij bleef zijn gedicht steeds verdedigen. Vandelanotte beschrijft hoe dit "*verdomd pak-kend gedicht*" zoals Elsschot het bij gelegenheid noemde, andere auteurs nochtans toeliet om "*Elsschot ideologisch strikt te definiëren*" en hem dus af te wijzen. Maar hij laat zelf de deur open voor verdere interpretaties en schrijft: "*Maar zo gemakkelijk laat zijn eigenzinnige, ongebonden houding zich niet omschrijven. Het laatste woord is er dan ook beslist nog niet over geschreven.*"⁴

Met die conclusie had hij overschot van gelijk. De hedendaagse Vlaamse literatuurscène wordt immers gekenmerkt door een uitgesproken afkeer voor het

3. Voor deze en alle andere belangrijke bijdragen over de genese en receptie van het *Bormsgedicht*, zie de verwijzingen in de beredeneerde bibliografie in M. De Ridder, *Aan Borms, Willem Elsschot, een politiek schrijver. Essay*, Antwerpen-Amsterdam, 2007, pp. 218-231.

4. L. Vandelanotte, *Voor 't eten van uw drek. Conceptie en receptie van Elsschots Bormsgedicht*, KULeuven, departement Germaanse taalkunde, scriptie, 1997. Te vinden op: http://lieven.studentenweb.org/old/Scriptie_Elsschots_Bormsgedicht.html

Vlaams-nationalistische engagement dat nochtans veel van hun voorgangers dreef. Dat kwam openlijk tot uiting tijdens een groots opgezette avond in oktober 2007 in de Bourla-schouwburg in Antwerpen. Het was de bedoeling met deze avond aan te sluiten bij het toneelstuk *Mefisto for ever* dat de vraag stelt hoever een kunstenaar kan meegaan in verwerpelijke ideologieën voordat hij echt fout bezig is. Die interessante vraagstelling werd echter grotendeels aan de kant geschoven en de opzet werd gereduceerd tot een avondje uitlachen van de auteurs die figureerden in de literaire canon zoals ze – in de ogen van de organisatoren tenminste – volgens de partij het Vlaams Belang er zou moeten uitzien. Het werd een “*een literaire avond met uitsluitend rotslechte teksten*” zoals ooggetuige en journalist Mark Cloostermans het omschreef. De op die avond geëvoceerde schrijvers zijn inderdaad ondertussen vrijwel vergeten. Op twee na: Verschaeve en Elsschot. En zo komen we weer bij het onderwerp van deze tekstuitgave want ook zijn *Bormsgedicht* werd er voorgedragen. Cloostermans schrijft daarover: “*En Elsschot, tja, Elsschot... dat gedicht over August Borms blijft een forse braakselvlek op zijn blazoen. Fouter dan Borms kregen we het dinsdagavond niet geserveerd.*” Weg dus met de ‘humanitaire’ interpretatie antidoodstraf die tot dusver velen hadden gehuldigd.⁵

Cloostermans vond dat de invalshoek van dit ‘literair festival’ niet voldoende het grensgebied opzocht. Het had interessanter gekund. Trouw Elsschot-lezer Marc Reynebeau schetste vele maanden later het bredere plaatje in zijn essay *Schrijvers en engagement. Ze zijn zo links en ongerust, meneer*, verschenen in *De Standaard der Letteren* van 1 juni 2007. Zijn uitgangspunt is de vaststelling dat de Vlaamse schrijvers in het verleden vaak openlijk partij kozen voor het flamingantisme en dan nog vaak in de katholieke gelederen. Het ‘linkse’ engagement werd in het Vlaamse literatuurlandschap pas dominant na 1945, toen het modernisme in de literatuur doorbrak. Dat ging gepaard met een altijd hernieuwde zoektocht naar vormelijke vernieuwing. Dat modernisme had ook gevolgen voor de inhoud. Daarin kon niet langer sprake zijn van voorgekauwde boodschappen. Dat leidde onder meer tot een nadrukkelijke huiver – vanwege de collaboratie – voor het Vlaams-nationalisme.

Reynebeau wees ook naar een tekst van Elsschot uit 1934 waarin die zich afvroeg of literatoren niet moesten optreden, gelet op de moeilijke tijden. “*Maar het verschil was wel dat Elsschot alleen in zijn werk aan politiek wilde doen*” en hij engageerde zich dus nooit in een politieke formatie zoals vnv of Verdinaso.⁶

Elsschot, in zijn gedaante van Alfons De Ridder, moest immers zijn boterham verdienen als een kleine zelfstandige en alle kruideniers weten dat politiek kleur bekennen de handel schade kan toebrengen. Maar die terughoudendheid in

5. Verslag op de cultuurbladzijden van *De Standaard*, 26 oktober 2006.

6. *De Standaard der Letteren*, 1 juni 2007, pp. 4-5.

het openbare leven van reclameman De Ridder maakte het politiek-ideologische engagement van de schrijver er niet minder om. Dat aspect trof recensent Marc Reynebeau in het in het najaar van 2007 verschenen boek van Matthijs De Ridder over Elsschot als “*politiek*” schrijver. Reynebeau schrijft letterlijk dat de auteur: “*stuitende naïviteit*” en “*beangstigende lichtzinnigheid*” bij Elsschot heeft teruggevonden. En hij besluit: “*Het zijn harde oordelen maar wie, zoals hij, Elsschots werk zo serieus neemt, mag dat zeggen.*”⁷ Tijd dus om de analyse van Matthijs De Ridder nader te bekijken want het is tevens een belangrijke bijdrage aan de historiografie van de Vlaamse beweging.

HET ESSAY VAN MATTHIJS DE RIDDER

Matthijs De Ridder, onderzoeker aan de Antwerpse universiteit, legde dat flamingantische wereldbeeld van Elsschot onder de loep in zijn boek: *Willem Elsschot, een politiek schrijver. Essay*.⁸ Hij aarzelt daarbij niet om ook de romans grondig te analyseren op ‘flamingantische’ kwaliteiten en betreedt daarmee onbekende paden. Er zit inderdaad heel wat meer in de romans dan tot dusver werd aangenomen. Hij koppelt dat aan wat de schaarse archiefbronnen leren over Elsschots engagement. Alvast kan hij op pp. 70-71 wijzen op het feit dat “*letterkundige*” De Ridder in 1915, in het conflict tussen René De Clercq en Antoon Jacob en de Belgische regering in Le Havre, openlijk de partij koos van de twee afgezette leerkrachten. Op dat moment had het activisme natuurlijk nog niet veel te betekenen en was het nog amper in de openbaarheid gekomen. Maar dat Elsschot de regering afkeurde, is duidelijk. Daarna kwam het activisme in een stroomversnelling onder Duitse impuls. Maar toen zat Alfons De Ridder in het Belgische kamp, omdat hij een baan had gekregen in het Nationaal Hulp- en Voedingskomitee van de provincie Antwerpen. In die omstandigheden kon hij onmogelijk nog openlijk begrip tonen voor het activisme op straffe van ontslag. Hij ondertekende zelfs een petitie tegen de zelfstandigheidsverklaring van Vlaanderen waarvan August Borms de grote pleitbezorger was. Veel van de hem bekende flaminganten waren ondertussen wel verder mee opgestapt in het activistische spoor en hadden er ook een inkomen verworven. Maar dat deden ze niet allemaal. Mogelijk speelde Elsschots vriendschap met de flamingantische antiactivist Ary Delen hier een rol. Delen werd door activisten verklikt en daarna door de bezetter in de gevangenis gegooid. Ook dat kan een reden geweest zijn voor Elsschots terughoudendheid. Maar na 11 november 1918 werd de politieke situatie weer helemaal anders. In zijn romans bleef Elsschot ondertussen aansluiten bij het Vlaams-nationalistische wereldbeeld. Dat toont Matthijs De Ridder op bijzonder boeiende wijze aan.

7. *De Standaard der Letteren*, 28 september 2007, p 15.

8. M. De Ridder, *Willem Elsschot, een politiek schrijver. Essay*, Antwerpen-Amsterdam, 2007.

Maar hij stelt ook een opmerkelijke wendbaarheid vast. In de jaren dertig maakte Elsschot in zijn gedicht voor Marinus Van der Lubbe, de ter dood gebrachte brandstichter van de Reichstag in Berlijn, geen onderscheid tussen het gedrag van de Nederlandse staat en nazi-Duitsland (pp. 144-145). Het communisme evalueert hij wel positief. Om het met Matthijs De Ridder (op p. 173) te zeggen: *“Elsschots strijdbare flamingantisme en zijn romantische communisme waren in essentie identiek aan elkaar en dat paste in de humanitair expressionistische traditie.”* Lag dat dus aan de basis van het *Bormsgedicht*? Daarbij is de auteur geneigd een verklaring te zoeken in het feit dat Borms een verleden had dat niets met het nationaalsocialisme te maken had. Hij gaat daarmee voorbij aan het feit dat het activisme – met Borms als prominent boegbeeld – nochtans een zeer autoritaire en *rücksichtslose* beweging was. Borms en zijn geestesgenoten bepleitten bij de bezetter etnische zuivering, de inrichting van een gewapende macht, een geheime politie, gebruikten broodroof, verklikking – Ary Delen had het ondervonden – en deportatie als middel om zich te ontdoen van tegenstrevers. De Ridder ziet echter een belangrijk kantelpunt in de gewelddadige dood van de jonge Herman Van den Reeck, afkomstig uit de Antwerpse kring radicalen rond Borms. Zijn dood en de weerklank die ze kreeg, was vermoedelijk van grote betekenis voor de blindheid die Elsschots houding ten aanzien van het radicale Vlaams-nationalisme nadien zou kenmerken. Elsschot had daarbij geen oog voor de ‘strategie van de spanning’ waar Van den Reeck een stimulerende rol in speelde en die mede door Borms op het getouw was gezet met het doel België na de wapenstilstand op 11 november 1918 te destabiliseren.

Matthijs De Ridder wijst er in zijn inleiding op p. 40-41 op dat de visie van Elsschotbiograaf Jan Van Hattem als zou de gevierde literator *“een politiek onbenul”* zijn⁹ en Jeroen Brouwers die meende dat hij na de oorlog alsnog *“zwart”* was geworden, hem niet kon overtuigen. Vandaar zijn persoonlijk onderzoek van het oeuvre van Elsschot op flamingantische kenmerken. De naam van Jeroen Brouwers is daarmee gevallen.

DE VERONTWAARDIGING VAN JEROEN BROUWERS

Het gaat vooral om het essay *Het Vlaamse vlakgom* dat Jeroen Brouwers publiceerde in *De Groene Amsterdammer* op 3 april 1996. Brouwers was erg in zijn wiek geschoten over de houding van enkele coryfeeën van de Vlaamse literatuur die tijdens de oorlog de collaboratie ondersteunden. Na de oorlog bleven ze halsstarvig weigeren het verwerpelijke van dit regime in te zien en bleven ze hun houding

9. J. Van Hattem, *Willem Elsschot mythes bij het leven*, Antwerpen, 2004. Zie in het bijzonder de uitvoerige commentaar op dit boek door Matthijs De Ridder. M. De Ridder, *Borms, Blok en Belang. Bedenkingen bij Willem Elsschot. Mythes bij het leven van Jan van Hattem*, in: *Achter de schermen. Nieuwsbrief van het Willem Elsschot genootschap*, jg. 7, 2005, nrs. 3-4.

vergoelijken. Maar de kern van Brouwers' betoog mikte op Willem Elsschot die zich tijdens de bezetting verre hield van de collaboratie en dus boven alle verdenking verheven bleef. Of toch niet?

Brouwers kon natuurlijk wijzen op het gedicht over Borms, "*die oude, door de pest geslagen krukkenvent*", Elsschots laatste literaire tekst. Voor Brouwers was het onbegrijpelijk: "*Hoe kwam hij ertoe na de oorlog zonder een grein omzichtigheid Borms te bezingen.*" En het was niet het enige stuk poëzie waar hij vragen bij had want Elsschot schreef nadien ook nog zoiets voor de Antwerpse advocaat Edgar Boonen, eveneens een vooraanstaand Vlaams nationaalsocialist en collaborateur. Na de oorlog werd hij van de balie verwijderd, maar in 1950 alweer in zijn rechten hersteld, terwijl over zijn antisemitisme een dikke laag beton werd uitgestort. Willem Elsschot was bij de Boonens een altijd welkome huisvriend. Bij zijn herbenoeming aan de balie schreef Elsschot dus zijn huldegedicht.¹⁰

Brouwers vermeldt daarbij dat de peetvader van een van Boonens kinderen Wies Moens was. In zijn ogen zal dat een bezwarend feit zijn geweest voor Boonen. Maar voor ons onderzoek is het vooral belangrijk dat Elsschot, via het gezin Boonen, met Wies Moens in contact kon treden. Maar dat onderkent Brouwers op het moment van schrijven blijkbaar nog niet. Zijn zoektocht naar bezwarende gegevens gaat door en daarbij grasduint hij ook in de uitgave *Willem Elsschot, Brieven* waar document nummer 953 als een "*brieffragment*" wordt gepresenteerd.¹¹ Het was overgenomen uit een jubileumboek uit 1982 van het Koninklijk Atheneum in Antwerpen, de school waar Borms les had gegeven. Brouwers zag meteen dat het in werkelijkheid niet een fragment, maar wel een volledige brief was. De brief droeg geen datum en de samenstellers van Elsschots *Brieven* traceerden de tekst als "+1952", dus van na het gedicht ter ere van advocaat Boonen. Brouwers vond verder nog een verkleind facsimile van hetzelfde document in het *Wies Moens. Gedenkboek 1898-1982*, uitgegeven door de Stichting Mercator-Plantijn, Antwerpen 1984, samengesteld en ingeleid door Erik Verstraete.

Er was dus een interessante maar korte brief van de hand van Elsschot voorhanden. Maar veel bleef in het duister. Waar was bijvoorbeeld het origineel? En uiteraard vroeg Brouwers zich af wie de "*Geachte Heer*" wel kon zijn aan wie het schrijven was gericht. Hij was ervan overtuigd dat het ging om Karel Dillen, oprichter en destijds voorzitter van de radicale Vlaams-nationalistische partij het Vlaams Blok. Dat Dillen vanuit een rabiaat anti-Belgisch en uiterst-rechts engagement, een onverbloemd Bormsverheerlijker was, is bekend. Brouwers concludeert

10. Brouwers ontleende deze gegevens aan de inleiding van Benno Barnard bij een bloemlezing uit de poëzie van Eddy van Vliet. B. Barnard, *Inleiding. Portret zonder rimpels*, in: E. Van Vliet, *Eddy van Vliet: een keuze uit de poëzie van Eddy Van Vliet*, Gent, 1992, pp. 5-71.

11. Samengesteld door Vic van de Reijt m.m.v. Lidewijde Paris, Amsterdam 1993.

daaruit dat Elsschot het met Dillens visie op Borms eens moet zijn geweest. Brouwers ziet daarin geen reden om Elsschots onbesproken gedrag gedurende de Duitse bezetting van België in twijfel te trekken. Er was immers geen enkel argument voor. Maar daarna? En hij somt op: zijn vers over Borms, zijn vers voor Edgar Boonen, zijn veneratie voor Verschaeve, zijn brief aan Karel Dillen: stuk voor stuk achtte hij dit jammerlijke misstappen. En Brouwers besluit: men kan ook fout zijn na de oorlog.

Matthijs De Ridder gaat voorzichtig voorbij aan het betoog in dit essay van Brouwers, al heeft hij het wel gelezen. Dat is begrijpelijk, gelet op de zeer onvaste bodem en de weinig gefundeerde conclusies die het essay nu eenmaal ontsieren. Het is nu eenmaal een feit. In de laatste tien jaar van zijn leven laat Elsschot niet veel meer los over zichzelf. En tevoren was hij ook al behoorlijk discreet. De originele brief die Verschaeve lof toezwaait en die Brouwers' verontwaardiging opwekte, is echter niet "*secuur in een brandvrij Blok-archief*" terechtgekomen en dus afgeschermd voor verder onderzoek, zoals hij veronderstelde. De brief is ondertussen wel degelijk te vinden in een archiefinstelling, namelijk in het ADVN. Hij behoort tot een pakketje archiefstukken afkomstig uit het persoonlijk archief van Wies Moens. Een van de brieven gaat over Verschaeve en een vergelijking met de oudere uitgaven waarin hij voorkomt, leert dat dit inderdaad de gezochte, originele tekst is.¹²

Het staat daarbij zo goed als vast dat de brief in werkelijkheid niet gericht was aan Karel Dillen maar wel aan Wies Moens, gewezen activist die in de gevangenis de bejubelde bundel *Celbrieven* schreef, geheel in de humanitaire traditie waar Elsschot zich zo door aangesproken voelde. Na de Tweede Wereldoorlog, ten tijde van de brief van Elsschot, woonde de bij verstek ter dood veroordeelde Moens in Nederlands Limburg. Van daaruit werd hij weer bedrijvig als publicist. Hij hield daarbij vast aan zijn volks-Dietse denkbeelden die alleen nog gehoor vonden in de gewezen collaboratiekringen. Hij zwaaide onder meer lof toe aan de op 8 november 1949 in Tirol gestorven West-Vlaamse priester Cyriel Verschaeve, eveneens bij verstek ter dood veroordeeld. Dat was in de naoorlogse jaren niets minder dan een stamp tegen de schenen van de goegemeente in België. Was dit de reden waarom Moens van Elsschot dit schouderklopje kreeg? Elsschot nam het wel eens meer op voor mensen die in de rol van underdog geduwd werden en in zijn ogen kon dat gelden voor Verschaeve zowel als voor Moens. En beiden hadden een belangrijke rol gespeeld in het literaire leven in Vlaanderen. Ook dat kan gevoelens van solidariteit bevorderd hebben.

12. Te vinden onder: ADVN, BE ADVN AC643 – Archief Wies Moens, D10942(1/1).

A. DE RIDDER
Licentiaat van de Hogere Graad
in Handels- en Consulaire Wetenschappen

PUBLICITEIT
UITGEVER

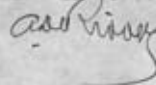
Telefoon : Antwerpen N° 37-37.13
Postcheck : N° 3078.21
Banque d'Anvers : Rekening 5267
Handelsregister : Antwerpen N° 24510

ANTWERPEN
Lemestraat, 21

Geachte Heer,
Met al de onstuigheid waarvan een zeventigjarige
nog blijk kan geven sluit ik mij aan bij uw hulde aan Cyriel
Verschaeve.

Ik begroet in hem de trouwe, de opvettelijke Vlaming
die voor niemand, ook niet voor de machtigsten, zijn
nederige pastoorshoed heeft afgenomen. Hij is Vlaming
geboren en als Vlaming gestorven. Indien wij allen zijn
voorbeeld volgen dan is de Vlaamse zaak niet alleen gered,
maar dan bestaat er geen Vlaamse zaak meer. Dan zetten wij
op de gewezen Vlaamse zaak een zware voet waaronder
al die onverkwikkelijke laksheid tot stof wordt getrept.

Willem Elsschot

Brief van Willem Elsschot aan Wies Moens, s.d. [BE ADVN AC643 – Archief Wies Moens, D10942(1/1)]

Het is een goede gelegenheid om de brief via deze bronnenuitgave nogmaals voor verder onderzoek aan te bieden. Maar we hopen hem nu beter te documenteren dan in eerdere bronnenpublicaties mogelijk was.

DE BRIEF AAN WIES MOENS

De brief maakt gebruik van briefpapier van het bedrijf van Alfons De Ridder. Het is een met de machine getypte brief. Het briefhoofd is dus weinig bijzonder.

“A. DE RIDDER

Licentiaat van de Hogere Graad

in Handels- en Consulaire Wetenschappen”

Met daaronder de woorden: “PUBLICITEIT” en “UITGEVER” in kapitalen.

“ANTWERPEN, ...

Lemméstraat, 21”

Rechts bovenaan bevinden zich de gegevens van telefoon, bank en handelsregister die zo'n bedrijf nu eenmaal nodig had. Een datum is niet te vinden maar aangezien de auteur zichzelf omschrijft als zeventigjarige, ligt het jaar 1952 voor de hand. Vanwege die verjaardag werd Elsschot trouwens officieel gevierd in Antwerpen op 11 mei. Er waren feestredes door Frans Smits, Albert Westerlinck, Raymond Herreman en Martinus Nijhoff.

“Geachte Heer,

Met al de onstui<g>mig>heid waarvan een zeventigjarige nog blijk kan geven sluit ik mij aan bij uw hulde aan Cyriel Verschaeve.¹³

Ik begroet in hem de trouwe, de onverzettelijke Vlaming die voor niemand, ook niet voor de machtigsten, zijn nederige pastoorshoed heeft afgenomen. Hij is Vlaming geboren en als Vlaming gestorven. Indien wij allen zijn voorbeeld volgen dan is de Vlaamse zaak niet alleen gered, maar dan bestaat er geen Vlaamse zaak meer. Dan zetten wij op <g>>d>e gewezen Vlaamse zaak een zware voet waaronder al<-d> die ,onverkwikkelijke laksheid tot stof wordt getrapt.

Willem Elsschot”

13. Het is niet duidelijk op welke tekst hier wordt gealludeerd en al evenmin of het gaat om een gepubliceerde tekst. Moens schreef gedurende deze jaren wel meer positieve reflecties over het verleden van het Vlaams-nationalisme en in beperkte kring hield hij voordrachten.

14. Voor Verschaeve zie de biografie van R. Van Landschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie*, Tielt-Gent, 1998. De auteur vermeldt dit bewuste briefje op p. 410 en gaat er eveneens vanuit dat het gericht was aan Karel Dillen.

De brief wordt getekend in handschrift met "A. de Ridder", zijn burgernaam dus, maar het feit dat hij net daarvoor zijn schrijversnaam typte, toont aan dat de auteur ook zijn literaire prestige in de weegschaal wil werpen om deze lovende woorden over Verschaeve kracht bij te zetten.¹⁴ Dat Elsschot hiermee voorbij wil gaan aan de nationaalsocialistische overtuiging van Verschaeve is duidelijk. Verschaeve was al evenmin partijganger van het pacifisme, een stroming waartoe Elsschot zich nochtans aangetrokken voelde. Net zomin stond de priester positief tegenover de humanitair-communistische stroming die Elsschot lief was. Elsschot en Verschaeve leefden in totaal verschillende culturele werelden.

Anderzijds had Verschaeve het zorgvuldig gecultiveerde imago dat hij zich durfde verzetten tegen de kerkelijke hiërarchie en dat hij het slachtoffer was van die houding. Dat zinde Elsschot wel. Zijn opmerking dat Verschaeve voor geen "machtigen" het hoofd had gebogen, lijkt daarop te wijzen. Het literaire leven in het bezette land had daarbij niet al te zwaar geleden onder de aanwezigheid van de Duitsers. Er was relatief veel mogelijk geweest wat het uitgeven van literatuur betreft. Had ook dit Elsschot positief gestemd ten aanzien van dit collaboratie-boegbeeld?

En natuurlijk springt in de brief het onversneden Vlaams-nationalisme in het oog. Een politieke overtuiging waar Elsschot op latere leeftijd minder dan vroeger een geheim van wilde maken. Zeker niet na de vermoeiende discussie rond zijn Bormsgedicht.

BESLUIT

In 2006 verscheen het elfde deel van *Nagelaten werk* van Willem Elsschot. Guido Lauwaert kon, na lezing, niet anders dan concluderen dat dit elfde deel niets verandert aan het beeld dat de man ongrijpbaar blijft als schrijver, als zakenman en als mens.¹⁵ Maar na het originele onderzoekswerk van Matthijs De Ridder en de vele anderen die hem daarbij bronnen, uitdagingen en argumenten hebben bezorgd, is het wel duidelijk dat de schrijver Willem Elsschot diep in de Vlaamse beweging geworteld zat en intens met haar meeleeft. Na de Tweede Wereldoorlog koos Elsschot meermaals voor toenadering tot de radicaalste vleugel van het Vlaams-nationalisme; onder meer met zijn *Bormsgedicht* maar ook met de lof op Verschaeve die de kern uitmaakt van onderhavige bron.

Tegelijkertijd brak daarmee de eindfase van Elsschots leven aan. Het was de periode waarin hij afscheid nam van zijn schrijverschap en zich hoe langer hoe meer afzijdig opstelde. De gevierde en bewonderde auteur werd in de jaren vijftig, hoe langer hoe meer, een gesloten boek. Matthijs De Ridder waagt zich daarom maar heel terloops aan de laatste jaren van Elsschots leven. De bronnen zijn

15. In *Knack*, 26 april 2006, p. 68.

immers erg schaars. De literator Willem Elsschot legde zijn pen neer en publiceerde niet meer. Had hij zijn geloof in de mogelijkheid van een betere wereld en een beter Vlaanderen verloren, het geloof dat hij heel de eerste helft van de eeuw koesterde in zijn boeken? En voelde hij zich daarom hoe langer hoe minder thuis in het Vlaanderen van na 1945?

Luc Vandeweyer (° 1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.